

SPLOŠNOIZOBRAŽEVALNE KNJIŽNICE V ZASAVJU IN PROBLEMI NJIHOVE ORGANIZIRANOSTI

Marija Vučetič

Knjižnice pred prvo svetovno vojno

Prvi podatki o delovanju javnih knjižnic v Zasavju segajo v drugo polovico prejšnjega stoletja: tako je leta 1885 v Litiji Luka Svetec ustanovil bralno društvo in pevsko društvo Litija. Na Dolu pri Hrastniku, ki je bil v javnem življenju vedno tesno povezan s Hrastnikom, so leta 1892 najzavednejši Slovenci ustanovili bralno društvo, ki je organiziralo razne igre in druge prireditve. V društvu so imeli tudi knjižnico in so knjige posojali članom tega društva.

O pravih knjižnicah, ki so se v Zasavju pojavile, pa lahko govorimo v zvezi z ustanavljanjem raznih prosvetno-delavskih društev v začetku 20. stoletja.

Tako so v Hrastniku v letih pred prvo svetovno vojno narodno zavedni delavci ustanovili društvo Sloga, ki je za delavce organiziralo razna predavanja. Takrat se je kulturna dejavnost razširila zlasti na dramatiko. V društvu je uspešno delovala tudi knjižnica.

Okoli leta 1906 je bila v Hrastniku ustanovljena Narodna čitalnica, ki jo je ustanovil in vodil učitelj Milan Roš, 2. decembra 1908 pa v Trbovljah Občinska jubilejna knjižnica. V Zagorju pa so imeli delavci v svoji organizaciji Unija knjižnico, ki je štela okrog 250 zbranih knjig. V Litiji je obstajala v tem času Okrajna učiteljska knjižnica.

Knjižnice med obema vojnama

Po prvi svetovni vojni se je zlasti delavska mladina v revirjih združevala v kulturnem društvu Vesna. Knjižnice v okviru teh

društev so imele precej stalnih bralcev, posebno še za knjige z revolucionarno vsebino.

Leta 1924 je bila Vesna razpuščena, ustanovljeno je bilo novo društvo Svoboda, ki je po šestojanuarski diktaturi leta 1929 postalo vodilna delavska kulturna organizacija. Njej gre zasluga pri dviganju kulturne stopnje slovenskega proletariata ter pri vzbujanju njegove samozavesti. Zlasti v Zasavju je bil vpliv Svobode na delavsko gibanje izredno močan. Izdajala je mesečno revijo z istim naslovom; izhajala je v letih 1929—1935. V tem gradivu zasledimo precej informacij o takratnem delovanju knjižnic v Zasavju. Za primer nekaj zanimivih podatkov:

— V Trbovljah je knjižnica lepo uspevala, leta 1935 si je npr. 1767 bralcev izposodilo 2727 knjig. Vsako leto je nabavila nekaj novih knjig.

— V Hrastniku je društvo delovalo v spodnjem in zgornjem delu, zato sta bili tudi knjižnici dve. Knjižnica društva Svobode I je imela 134 knjig, knjižnica Svobode II pa je štela 80 slovenskih in 100 nemških knjig.

— V Zagorju je delovala knjižnica s 480 knjigami.

Vse te knjižnice so vodili knjižničarji, ki so bili obenem tudi odborniki posameznih društev Svobode. Knjižnice so bile odprte enkrat do dvakrat tedensko, bralci so plačevali od 0,50 do 2 din izposojnine. S tem denarjem so knjižničarji posameznih knjižnic nabavljali nove knjige.

Po razpustu Svobode leta 1935 je prevzelo knjižnice prejšnjih društev v Zasavju delavsko društvo Vzajemnost. V Litiji je v tem času delovala knjižnica v okviru Sokolskega društva Litije in Smartnega.

To lepo knjižnično rast pa je pokončala okupacija leta 1941. Mnogo knjig je bilo popolnoma uničenih, še več izgubljenih, le malo se jih je posrečilo skriti in jih tako rešiti pred uničenjem.

Knjižnice po osvoboditvi

Po končani vojni leta 1945 so zlasti v Trbovljah ljubitelji slovenske knjige začeli zbirati ostanke raznesenih knjig. Knjige so zbirali v hiši pri »Figabirtu«, dosti pa je bilo tudi darovanih. Okrajni sindikalni svet je imenoval knjižničarja amaterja, ki je pripravil okrog 900 zbranih knjig za izposajo. Tako je bila ustanovljena Sindikalna knjižnica Trbovlje.

Podobno so bile ustanovljene knjižnice v Hrastniku, v Zagorju, v Litiji. Delovale so v okviru tako imenovanih kulturno-umetniških društev: v Hrastniku se je to društvo imenovalo Aleš Kapla, v Litiji Tone Premk-Sine. S tem so razdrobljene knjižnice po občinah dobile višjo organizacijsko obliko. Delovale so izključno na amaterski snovi, brez katalogov in drugih pripomočkov. Imele so le inventarno knjigo. Knjige so bile postavljene po formatih. Kasneje so skrb za razvoj knjižnic prevzeli ljudski odbori posameznih občin. Tako so po občinah organizirali tako imenovane ljudske knjižnice, ki so postale samostojni zavodi: v Trbovljah leta 1952, v Hrastniku leta 1960, v Zagorju leta 1962.

V obdobju, ki je sledilo, se je začelo strokovno urejanje posameznih knjižnic. Knjižnice so že vodili strokovno usposobljeni kadri: vse knjige so bile vpisane v inventarno knjigo, izdelani so bili abecedni imenski in naslovni katalogi. Knjige so bile (razen v Hrastniku) razvrščene po principu prostega pristopa. Urejeni sta bili kartoteka bralcev in evidenca o izposojenih knjigah. Knjižnice so poslovale za bralce dvakrat do trikrat tedensko, bralci so plačevali minimalno izposojnino. Delovanje knjižnice je usmerjal in urejal upravni odbor posameznega zavoda.

Po letu 1961, ko je bil sprejet prvi zakon o knjižnicah

Leta 1961 so slovenske knjižnice dobile svoj prvi zakon o knjižnicah, ki je pravno uveljavil takratno razvojno stanje knjižničarstva na Slovenskem, obenem pa razvil nove osnove za njegov nadaljnji razvoj. Med drugim je določil, naj bodo matične knjižnice po posameznih občinah nosilci razvoja slovenskega knjižničarstva. Obenem je določil tudi nekaj meril, ki jih mora občinska knjižnica izpolnjevati (predvsem glede knjižničnega fonda, ureditve knjižnice in kadrov), če hoče postati matična.

Zasavske knjižnice vseh zahtev niso dosegale, saj so bile bolj ali manj odvisne od posameznih občinskih dejavnikov. Financirali so jih takratni občinski odbori pri Svetu za prosveto in kulturo. Z dotacijami so knjižnice lahko krile le funkcionalne izdatke in sredstva za osebne dohodke, nakupi knjig so bili minimalni.

Na te probleme je leta 1964 opozarjala Ančka Korže v reviji Knjižnica. V članku z naslovom O problemu javnih knjižnic ljubljanskega okraja in Zasavja omenja, da »je razvoj knjižničarstva v smeri načrtanega koncepta veliko prepočasen in zaostaja za potrebami in interesi naše skupnosti. Predvsem občine morajo spoznati, da ne moremo ostati tam, kjer smo, kajti le od njih je odvisen ves nadaljnji razvoj knjižničarstva sploh.«

Vzemimo si za iztočnico leto 1970 in pogledjmo, kaj je bilo v tem času storjenega in kakšen je bil takratni položaj zasavskih knjižnic:

V Trbovljah se je razvila najboljšežnejša knjižnica. Leta 1962 se je preselila v adaptirane prostore sedanjega Rudisa. Imela je dobre knjižnične prostore in ločena oddelka za mladino in odrasle. Manjkala sta ji čitalnica in prostor za priročno knjižnico. V večji meri bi bilo treba razviti informativno službo in druge veje dejavnosti, ki spadajo k sodobnim nalogam knjižnice, vendar se je tu pojavljalo vprašanje kadrov in prostora. Leta 1964 je Ljudska knjižnica Trbovlje postala matična knjižnica za občino Trbovlje. Knjižnična mreža: ena občinska knjižnica, ki je obenem tudi matična, in dve društveni knjižnici. Stalno sta bili zaposleni dve knjižničarki, izposoja v podružnicah je bila volonterska.

Tudi občina Zagorje ima sodobno urejeno knjižnico. Od leta 1961 domuje v lepi, moderni stavbi novozgrajenega Delavskega doma in se preimenuje v Javno knjižnico Zagorje ob Savi. Imela je poklicni knjižničarski kader: eno stalno zaposleno in eno honorarno delavko: V letu 1967 je postala matična knjižnica za občino in pridobila še nov oddelek za pionirsko knjižnico. K osrednji matični knjižnici sta spadali še dve amaterski-društveni knjižnici: v Kisovcu in na Izlakah.

Občina Hrastnik je imela v sedemdesetih letih samostojno knjižnico, toda brez ustreznih prostorov. Knjižnična delavka je bila stalno zaposlena in je delala hkrati v dveh knjižnicah, ki sta obstajali v sestavi občinske knjižnice. Leta 1967 je ta knjižnica postala tudi matična knjižnica za občino Hrastnik. V tem času ni imela drugih knjižnic.

Občina Litija je imela knjižnico, ki je bila last Svobode, in ta je leta 1967 postala tudi matična. Iz Ljudske knjižnice Litija se je preimenovala v Matično knjižnico Litija. Imela je majhen knjižni fond in samo honorarno zaposlen knjižničarski kader.

S pridobitvijo matičnosti so se vse zasavske knjižnice vpisale v register knjižnic pri Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in se vključile v medknjižnično izposajo.

Poglejmo si še statistične podatke za leto 1970:

| Knjižnica | Število knjig | Prirast knj. gr. | Izposoja | Število obiskov | Fin. sreds. za knjige |
|-----------|---------------|------------------|----------|-----------------|-----------------------|
| Trbovlje | 19.017 | 325 | 19.711 | 9.566 | 7.320,— |
| Zagorje | 11.030 | 638 | 21.222 | 9.862 | 28.150,— |
| Hrastnik | 7.529 | 180 | 5.235 | 2.151 | 4.000,— |
| Litija | 5.140 | 201 | 4.177 | 2.141 | 7.970,— |

Reforma slovenskega splošnega knjižničarstva

Z ustanovitvijo kulturnih skupnosti in po sprejetju novega koncepta splošnoizobraževalnih knjižnic se je tudi stanje zasavskih knjižnic bistveno izboljšalo. Predvsem so bili zagotovljeni viri financiranja, knjižničarstvo pa je v kulturnem razvoju posameznih občin zavzelo prioriteto mesto.

Za naslednjih deset let beležimo pri dejavnosti zasavskih knjižnic vidne uspehe. Naj nanizam nekaj statističnih podatkov (za leto 1980):

| Knjižnica | Število knjig | Prirast knj. gr. | Izposoja | Število obiskov | Fin. sreds. za knjige |
|-----------|---------------|------------------|----------|-----------------|-----------------------|
| Trbovlje | 22.835 | 1.247 | 32.219 | 15.280 | 84.816,20 |
| Zagorje | 20.969 | 1.219 | 27.282 | 12.609 | 136.000,00 |
| Hrastnik | 16.843 | 1.224 | 31.025 | 11.305 | 134.222,55 |
| Litija | 18.014 | 1.780 | 42.106 | 15.856 | 196.470,00 |

Knjižnična mreža v Zasavju se je okrepila in razširila:

— V trboveljskem občinskem prostoru delujejo tri knjižnice: ena matična in dve amaterski knjižnici pri kulturnih društvih Svoboda II in Zasavje.

— Knjižnična mreža v Zagorju je takale: matična knjižnica in tri podružnične knjižnice: Kisovec, Izlake, Mlinše.

— V Hrastniku poleg matične knjižnice, ki je bila v letu 1972 adaptirana in preurejena po sistemu prostega pristopa, delujeta še dve izposojevališči: v Steklarni in na Dolu pri Hrastniku.

— Matična knjižnica v Litiji, ki od leta 1972 posluje kot podnajemnik v prostorih OK ZSMS Litija, s svojo knjižnično mrežo pokriva naslednje krajevne skupnosti: Litija — levi in desni breg, Šmartno, s kolekcijsko potujočo knjižnico pa še Vače, Dole, Jevnico, Gabrovko in Vintarjec.

Vse matične knjižnice v Zasavju poslujejo vsak dan, druga izposojevališča in potujoče knjižnice po nekaj ur na teden. Ves knjižni fond je preurejen po sistemu UDK. Katalogi se širijo in množijo, poleg števila knjig se veča tudi število časnikov in časopisov. Pri tem so nam v veliko pomoč listki CK in odkupi knjig KSS. Tudi knjižničarski kader se krepi in se strokovno usposab-

lja. Stanje zaposlenosti v zasavskih knjižnicah je trenutno naslednje:

- Trbovlje: 2,5 polno zaposlena,
- Zagorje: 2,5 polno zaposlena,
- Hrastnik: 2 polno zaposlena,
- Litija: 3 polno zaposleni.

Zadnje čase se je močno razširila organizirana vzgoja mladih bralcev, ki polagoma postaja stalna oblika knjižničarske dejavnosti. Tako je bilo v letu 1980:

- v Trbovljah: 6 ur pravljič, 3 pedagoške ure, 2 knjižni razstavi in 8 ur »vrtca na obisku«,
- v Hrastniku: 1 ura pravljič, 8 pedagoških učnih ur, 11 knjižnih razstav, za malo šolo 4 »vrtci na obisku«,
- v Litiji: 17 ur pravljič, 20 pedagoških učnih ur, 6 knjižnih razstav, 3 ure »vrtca na obisku«.

Knjižnici v Hrastniku in Litiji poslujeta z letno članarino, Trbovlje delno (samo za mladino), medtem ko v Zagorju še vedno pobirajo izposojnino.

Velik trn v peti vseh zasavskih občin pa je pomanjkanje prostora. Vsi prostori, v katerih knjižnice delujejo, so že prenatrpani s knjigami, drugih prostorov pa ni na razpolago. Največ možnosti za sodobno urejeno knjižnico, ki naj bi bila obenem centralna knjižnica za Zasavje, imajo trenutno Trbovlje, saj so v kratkem dobili popolnoma novo knjižnico, zgrajeno iz samoprispevka občanov.

Tudi v Zagorju nameravajo sedanji prostor za odrasle prepustiti pionirskemu oddelku, tega bi preuredili v delovni prostor; pod knjižnico pa je dodaten prostor, ki ga mislijo preurediti v prepotrebno čitalnico in knjižnico za odrasle.

Načrti litijske knjižnice: trenutno se stiska na pičlih 50 m² površine. Začasno se bo v jeseni letos preselila v staro stavbo SO Litija, kjer bo dočkala nove prostore, ki bodo prav tako zgrajeni iz občinskega samoprispevka. Začetek gradnje je planiran za leto 1985.

Tudi v Hrastniku je večkrat izražena potreba po preselitvi knjižnice v večje prostore in na ugodnejšo lokacijo naletela na ugoden odmev in je zajeta v srednjeročnem programu Kulturne skupnosti Hrastnik za obdobje 1981—1985.

Organiziranost in problemi knjižnic

Rada bi spregovorila še o organiziranosti zasavskih knjižnic. Vse do novih zakonskih predpisov so knjižnice poslovale kot samostojni zavodi z dvema do tremi zaposlenimi. Njihov najvišji

samoupravni organ je bil knjižnični svet. Polagoma, zlasti pa po izdaji zakona o združenem delu, so se ravno zaradi nezadostnega števila zaposlenih knjižnice začele združevati oziroma priključevati k drugim OZD: litijska knjižnica se je že leta 1967 priključila kot enota k Delavski univerzi Litija; v letu 1980 se je najprej zagorska knjižnica združila z Delavskim domom v Kulturni center Zagorje ob Savi, nato pa še hrastniška v enovito organizacijo Kulturno-rekreacijski center »14. oktober« Hrastnik. Trenutno deluje kot samostojna delovna organizacija le še trboveljska knjižnica.

Vprašanje je, če je tak način združevanja knjižnic smotrno, saj nam je znan koncept razvoja knjižničarstva v Sloveniji, ki ga je že leta 1971 sprejel kulturno-prosvetni zbor skupščine SRS v okviru srednjeročnega razvoja Slovenije. Razvojni program knjižničarstva načrtuje povezovanje knjižnic tako v občini kakor tudi med njimi in v republiških sistem. Nas zanima predvsem medobčinski knjižnični sistem, tj. problem povezovanja občinskih matičnih knjižnic določenega območja v skupno organizacijo. Ugotavljamo namreč, da je povezovanje zasavskih knjižnic v zvezi z nekaterimi aktivnostmi popolnoma nerazvito, te aktivnosti pa so osnovni pogoj za uspešno delovanje posameznih knjižnic. Tako npr.:

- ni razvida med knjižničnim gradivom strokovnega, specialnega in domoznanskega značaja,

- ni nobenega obveščanja (npr. bilteni, popisi specialnih zbirk literature),

- nista zadosti razviti medsebojna pomoč in sodelovanje pri strokovnem delu,

- ni sodelovanja pri reševanju organizacijskih vprašanj (v mislih imam oblikovanje osnovnih samoupravnih aktov, normative za delo in dejavnost ipd.),

- ni usklajenega programiranja za razvoj knjižničarstva na medobčinskem območju.

Poleg zgoraj naštetih pomanjkljivosti pa ne smemo pozabiti na dogovorjeno načelo, ki bo v bližnji prihodnosti, kolikor vem, tudi uzakonjeno, namreč da mora biti občinska matična knjižnica predvsem samostojna samoupravna delovna organizacija, da bi ji bilo na ta način omogočeno boljše delovanje in povezovanje pri strokovnem delu in pri poslovanju med knjižnicami in knjižničnimi sistemi.